

Utredandets tematik och kvalitet

Bertil Mårtensson

Vetenskapsteori, Umeå universitet

Denna artikel diskuterar inledningsvis frågan hur utredningar skall bestämmas i förhållande till andra verksamheter som forskning, utvecklingsarbete och utvärdering. Problemet löses här med tematisk analys. Artikelns senare del presenterar ett system för kvalitativ bedömning av utredningar.

1. Utredandets tematik

1.1. Definitionsproblem

Det är angeläget att klara ut om utredningar är (eller kan vara) forskningsprestationer. Exempelvis påpekar Nyquist (1986) att det uppstår oklara ansvarsförhållanden när alla FoU-verksamma börjar kallas forskare. "En sektorsforskare kan vara en högskoleforskare men också, och inte sällan, en konsult eller en utredningsman inom en organisation, ett företag, en offentlig förvaltning etc." (s 131 f.) Har det gått inflation i termen "forskare"? Med tanke på forskningens ökade sociala status är det kanske inte förvånansvärt att allt fler vill benämnas med högstatusermen.

Det tycks samtidigt vara en vanlig uppfattning att utredningar inte är riktig forskning. En gång fick jag i en diskussion med två handledare inom byggforskningsområdet förslaget att en utredning helt enkelt är en trivial och därmed dålig forskningsinsats, och vice versa. Men även om vissa forskare ser utredandet som en lägre verksamhet, är detta inte ett användbart definitoriskt kännemärke. Rimligen finns det dåliga forskningsrapporter, som inte därigenom automatiskt blir utredningar. Rimligen finns

också möjligheten till bra utredningar, som därmed inte måste vara forskning. De två handledarna hade en poäng, men ingen bra definition.

Att utskilja olika FoU-relaterade aktiviteter från varandra har sysselsatt många, men det uppstår avgränsningsproblem som verkar besvärliga. Det påpekas av till exempel Eriksson (1989) att "det inte alltid är så klart vad som menas med 'utvärdering' och vad som skiljer utvärderingar från sådana verksamheter som kallas 'utredning' och 'forskning'". (s 57).

Vi strävar att hålla ordning på vår värld genom att lägga företeelser i olika fack, och tycker för ordningens skull att varje företeelsetyp bör ha en särskilt fack. Det verkar ju orimligt att man skulle kunna lägga någonting i flera fack samtidigt. Man kan också tycka att det antingen skall vara i ett fack eller vara någonstans utanför detsamma, och att man skall kunna veta vilket som är fallet. Det sista motsvarar lagen om det uteslutna tredje och innebär samtidigt ett krav på avgörbarhet.

Aristoteles tänkte sig, som det verkar i linje med ovanstående, att en definition anger *genus et differentia specifica*. Ett exempel är: "människa = djur med högre förnuft". Definitionen placerar den definierade företeelsen i en huvudklass och anger något som skiljer den från andra underkategorier inom huvudklassen, en *minsta gemensam nämnare* för alla objekt som tillhör det definierade begreppet. Definitionen anger objektets väsen. Klassifikationen eller begreppsbildningen — som här är detsamma som bestämning av arttillhörighet — finns inbyggd i naturen, och förutsätter inte några mänskliga beslut, bara uppfattningsförmåga.

Aristoteliskt kan ett däggdjur vara såväl ett lejon som en elefant, men lejonet kan inte vara en elefant. När vi rör oss nedåt i hierarkin möter vi på varje plan ett flertal kategorier som är varandra uteslutande. Inom kategorin 'människa' skulle vi någonstans nå de varandra uteslutande kategorierna 'forskare' och 'utredare'. Många tycks ha denna intuition. Det skall i så fall finnas en definition av 'forskare' och en av 'utredare' som gör begreppen oförenliga. Men är de det?

Ett konkret exempel kan behövas. När Arkimedes begrundade innehållet i sitt kända badkar, så forskade han. Men utredde han? Jag själv tycker att man utan missbruk av språket kan säga att han utredde en fråga. Han hade nämligen fått en fråga av en maktthavare, som gällde hur man skiljer en krona av rent guld från en som är uppblandad med silver, och han levererade så småningom ett praktiskt svar, som förutsatte en experimentell användning av begreppet 'täthet'. Det vill säga en forskningsprestation, en ny teoretisk insikt, ett *heureka!* Forskning och utredning är alltså inte strikt oförenliga storheter.

Även i andra fall kan man undra vad som skiljer till exempel en statlig utredning som tar fram en mängd statistiska samhällsbeskrivande data från till exempel en sociologisk avhandling, som gör detsamma. I vissa avseenden gör de samma sak. Vissa utredningar, såsom *Bygghforskningsutredningen* (Ds Bo 1982:2) innehåller också — eller är rentav — utvärderingar. Från denna utredning publicerades en separat rapport, med namnet *Utvärdering av bygghforskningsprojekt* (Bostadsdepartementet 1982). UHÄ-rapporten 1983:7 *Arkitektur: Utbildning och forskning* kan också omväxlande kallas utredning och utvärdering. Det verkar därmed svårt att uppfylla kravet att det definierade bara skall få tillhöra en kategori.

Vi ser problemen. Men kan de lösas, och hur?

En annan syn på definitioner lanserades av G E Moore. En kortare term X definieras här med ett uttryck Y, som är dess synonym men som är längre och ger mer information. En mooresk definition kan endast informera om språkbruket, det vill säga om synonymiförhållanden i normalt tal och skrift.

Ett av Moores exempel är att "fader = man med barn". Testet är att se om man kan byta ut X mot Y i alla sammanhang utan meningsförändring. Någon utbrister: "Jag har blivit far!" vilket då skulle bli: "Jag har blivit man med barn!" Det låter töntigt, men torde kunna omskrivas till: "Jag är en man, som fått ett barn."

I Moores teori verkar det mindre egendomligt att en individ kan tillhöra flera, distinkta kategorier samtidigt. En ungtkarl kan ju genom en viktoriansk olyckshändelse ha blivit fader. Och kanske kan även ett och samma arbete ibland tillfredsställa såväl en Moore-definition på forskning som en Moore-definition på utredning.

Kravet på en minsta gemensam nämnare gäller dock fortfarande hos Moore, liksom kravet på att man entydigt tillhör eller inte tillhör en kategori. Att en sak delvis eller med tveksamhet skulle kunna tillhöra en kategori känner vi väl igen från vardagslivet och forskningen, men den Mooreska definitionsteorin vill inte riktigt kännas vid det. Det är också något oklart hos Moore om definitionerna existerar i en objektiv mening, eller om de är konventionella konstruktioner av oss. Moores efterföljare tenderade ofta åt det senare i varje fall.

Om våra naturliga språkliga begrepp följde en perfekt dold klassifikation av aristoteliskt slag, eller hade en underförstådd tydlig Mooresk synonymdefinition, borde det inte vara särskilt svårt att leta fram antingen perfekta klassifikationer eller perfekta definitioner av begrepp, som också stämde väl in på verklighetens språkbruk. Men flera tusen års definitoriska

funderingar har ofta gett magra resultat. Där våra teorier fordrar rätta linjer, erbjuder verkligheten en trasselsudd.

Ett steg mot en radikal lösning togs av den medeltida munken William av Occam. Hans idé bygger på att man väljer ut ett exempel på en företeelse, en prototyp. För begreppet 'utredning' väljer man som prototyp något i princip godtyckligt fenomen U. Allt som tillräckligt liknar U, räknas sedan som utredning. Därmed definieras upp en klass av individer som liknar U och därmed varandra. Eftersom den är en analogiklass behäftas den förstås av vagheter och blir inte riktigt välavgränsad. Någonting kan ju likna prototypen mer eller mindre, och fenomenet blir svårklassificerat om likheten ligger på gränsen. I och med att kategorierna blir vaga, kan man mer eller mindre centralt tillhöra en kategori. Inget utesluter för övrigt heller att en individ liknar flera prototyper, varvid den kan hamna i flera klasser samtidigt. Något väsen är det inte tal om längre. Begreppsbildningen antogs vila på konventioner.

Ett ännu radikalare steg togs av den moderne nominalisten Ludwig Wittgenstein, som under sin trettiotalperiod främst inriktade sig på att angripa tesen om den minsta gemensamma nämnaren. Det är en skadlig vanföreställning, menade han i *Filosofiska undersökningar* att alla individer som räknas under samma begrepp måste ha någonting gemensamt. I stället finns en *familjelikhetsstruktur*. a kanske har en gemensam egenskap med b, som i sin tur har en annan gemensam egenskap med c, som har en ytterligare gemensam egenskap med d. Ändå har a och d ingen gemensam egenskap. Det som länkar dem samman är i stället kedjan a-b-c-d. Som fibrerna i ett rep, säger Wittgenstein. Språket fungerar enligt Wittgensteins syn som en serie spel, som följer både formulerade och tysta konventioner.

Wittgensteins råd till oss vore att inte försöka definiera 'utredning' i klassisk mening, utan att i stället försöka analysera utredandets spelregler. Av de taxonomiska krav vi hade i början tycks det då inte återstå ett enda, eftersom spel enligt Wittgenstein är odistinkta, korsvis relaterade och svårbeskrivbara entiteter. Man lär dem sig bäst inifrån, det vill säga genom att spela dem. Problemet med denna syn är att den ger så begränsade intellektuella möjligheter.

Det finns förstås alltid möjligheter att gå in och stipulera exakta definitioner ovanpå ett skiftande och vagt språkbruk. Vi har ett behov av detta i skilda sammanhang, t ex juridiska och vetenskapliga. Vi nödgas där skapa sammanhang och konsekvens. Juridiska benämningar och begrepp i vetenskapliga teorier är i den meningen stipulerade. Men att stipulera vad som är en utredning på ett godtyckligt sätt är ingen bra lösning. Man vill ju utgå från vad folk normalt torde avse med termen.

1. 2. Begrepp som genrer, en tematisk syn

Man kan emellertid se saken på ännu ett sätt. Forskning och utredning kan ses som genrer, och genrer kan förhålla sig till varandra på komplexa sätt. Det kan uppstå blandformer mellan dem, och genretillhörigheten kan ibland vara oklar. Likväl klarar vi normalt av att göra genrebestämningar. Vilken är metoden?

Mitt förslag är att vi använder *den tematiska metoden*, som bygger på att man ur ett antal exempel abstraherar ut återkommande drag eller "teman". Teman, eller grupper av teman, kan sedan användas som underlag för identifikation och benämning.

Först: vad är ett tema? Teman är strukturer och mönster som kan abstraheras fram ur någonting konkret föreliggande, till exempel ett konstverk, en bok, en teori, en byggnad. *Teman* finns således inte bara inom musiken utan inom det intellektuella livet generellt. Vissa teman anger helhetens (storyns) grundstrukturering. Andra ger de komponenter som kan användas när grundstoryn byggs ut. Teman kan därmed, förenklat, formuleras som allmänt deskriptiva satsers och satsfragment som fångar stildrag. (Bild-element och bildstrukturer kan också vara tematiska, men jag begränsar mig här för enkelhets skull till det språkligt formulerbara.)

Men vad är skillnaden? Alla individer eller objekt, som innehöll samma tema eller temagrupp, torde väl bilda en välavgränsad klass? Men det är inte så enkelt. Om man blandar ett antal färgnyanser, erhålles ett kontinuum av nyanser. På samma vis ger en uppsättning teman stora blandningsmöjligheter. Teman från olika genrer kan exempelvis blandas för att skapa mellan- och övergångsformer, ungefär som vi gärna gör olika kryddblandningar.

Men till det intressanta med teman hör också deras *förmåga till variation genom olika detaljspecificeringar av ingående uttryck, som därmed kommer att fungera som variabler*. Ett *grundtema* är en förhållandevis enkel och ospecificerad idé på en hög abstraktionsnivå, med vilket menas en låg nivå av specificering. (Grundtema: "Huset har ett tak som bärs upp av någon konstruktion.")

Men de ospecificerade elementen kan bytas ut mot mer specifika, vilket alstrar långa rader av tänkbara *variationer*. (Var: "Huset har ett tak som bärs upp av arton kolonner." — "Huset har ett tak som bärs upp av fyra väggar." — "Huset har ett tak som bärs upp av doriska kolonner i tre väderstreck men av en vägg i det fjärde.")

Och dessa variationer kan i sin tur byggas ut ytterligare, varieras, harmoniseras och orkestreras i kombination med andra teman och variationer.

Ju mer vi ökar graden av specificering, desto mer avgränsar vi de olika utvecklingarna av ett och samma urtema från varandra, samtidigt som de bevarar en bakomliggande alltmer överväxt och dold släktskap. Resultatet är en generativ trädstruktur, men eftersom träden kan överlagras och växa in i varandra, kan resultaten nå stor komplexitet och svåröverskådlighet.

Ett och samma arbete manifesterar oftast olika teman som vi kan vilja särskilja, precis som en symfonisats normalt innehåller mer än ett tema och en byggnad mer än ett stildrag eller konstruktivt element. Vidare kan ett och samma tema dyka upp i olika sammanhang och i olika funktioner. Ett hus kan exempelvis ha gemensamma teman med ett bildkonstverk, trots de många övriga olikheterna mellan hus och bilder. Både bildkonstverk och många hus kan ju sättas in för X i följande tematiska formuleringar:

En konstnärlig natur har designat X.

Det föreligger i fallet X en estetisk avsikt, och också estetiska verkningar på gemena betraktare.

Om arbetena A och B har ett gemensamt tema (eller en gemensam temagrupp) följer förvisso att de har en släktskap, men inte att de är samma sak (vilket är den felaktiga slutsats som ofta dras). Ett och samma arbete kan exempelvis ha teman av typisk utredande karaktär, blandat med teman av vetenskapskaraktär och teman av utvärderingskaraktär. Hur ska ett sådant verk bedömas? Var hör det hemma?

Frågan kompliceras av att en temagrupp själv kan fungera som ett tema, dvs varieras. Därmed bildas trädliknande kedjor, som vi kan betrakta som enheter av historiska men även andra skäl. Så kallade generer.

Ett exempel på en välbekant generisk struktur av detta slaget med slående familjelikhetsutseende, är jazz. Kan vi exakt definiera jazz? Vi känner förvisso igen jazz, när vi hör den. Men på vad grundar sig denna vår identifikation? Har all jazz något gemensamt? Under en viss period kunde det verka som om det fanns en minsta gemensam nämnare (t ex någon typisk synkop kombinerat med blue notes och improvisatoriska inslag). Men det utvecklades snabbt en stor variation från Dixieland till boogie-woogie, cool jazz, Duke Ellington och Jan Johanssons "Jazz på svenska". (Detsamma gäller ett klassiskt fenomen som sonatformen eller expressionistisk konst.)

Blue notes och vissa harmonier var karakteristiska för jazz i en viss period, men tonades ner eller försvann i en del modern jazz. Inslaget av improvisation räknades traditionellt som viktigt, men Ellingtons stycken blev alltmer genomkomponerade. Vissa identifierade dem som jazzmusik ändå, medan några uttalade improvisationspurister skakade på huvudet.

Men Ellingtons musik har ändå mycket gemensamt med jazztraditionen, säger någon? Hans musik har ju växt fram ur jazztraditionen. De tematiska utvecklingarna tenderar således att spränga befintliga genregränser.

Fast vi grundar inte identifikationer enbart på historiskt-generiska förhållanden. Jag ska här utnyttja en idé från en annan semantiker, John Hospers (1967). Tanken bygger på dominans. En stycke musik räknas i så fall som jazz, om tillräckligt många egenskaper av jazz-typ är närvarande. Vi får därmed tänka oss att jazz definieras via en repertoar av teman (stildrag). Vi gör en intuitiv helhetsbedömning av helhetskaraktären. Nu *liknar det vagt* jazz, tänker vi, när något element av jazztyp — synkoper, blue notes — dyker upp. Nu *närmar det sig* jazz, tänker vi, när fler element dyker upp. Nu *är* det jazz, tänker vi, när de dominerande elementen alla har jazzprägel. Men ett annat verk, som kallas "jazz" av oss, kan styras av en annan uppsättning teman hämtade ur den allmänna *jazzrepertoaren*.

På samma vis identifierar vi kanske som utredningar sådana verk, där utredandets teman dominerar, medan vi till utvärderingar snarare utnämner sådana verk där utvärderandets teman dominerar och så vidare. Och teman kan ligga på flera nivåer från huvudnivån och utåt som grenarna i ett träd. Det finns *huvudteman* och *sidoteman*. Och det som fungerar som huvudtema i ett sammanhang, kan vara ett sidotema i ett annat. Det räcker inte alltid att en egenskap förekommer. Den måste förekomma på ett signifikant sätt, ha betydelse för helheten. Ett utredande tema kan spela en perifer roll i en forskningsrapport, vilket därmed inte gör rapporten till en utredning.

Igenkännanden av oklart avgränsade grupper av karaktärsdrag, traditioner men också personliga prioriteringar och värderingar spelar enligt temateorin en avgörande roll för människors bedömning av vad som räknas in under ett visst begrepp, och därmed för begreppens innehåll. Olika bedömningar ger olika identifikationer, olika benämningar, olika språk. Detta liknar i hög grad den verklighet vi möter, och de debatter vi finner oss hamna i.

När man stöter på svårbestämbara fall, blir det ofta den kvalificerade fackgruppens sak att göra avgränsningar. (Jfr med Dickies konstteori. Emt & Hermerén 1990, s 18.) Fackgruppens kriterier är ofta intuitiva, oformulerade, "tysta". Det utmärkande för fackgruppen är emellertid just dess förtrogenhet med det tematiska materialet. Därmed blir också stilmässiga identifikationer, dvs tematiska identifikationer, lättare att göra.

Låt oss nu applicera det sagda på frågor om forskning, utvärdering och utredning.

1.3. Forskningens och utvärderingens tematik

I *forskningens tematik*, den karakteristiska temauppsättning som ger forskningen dess särprägel, finns i botten ett mycket allmänt tema:

att söka sanningen

vilket successivt utvecklats till en specialiserad tematik med inslag som:

att förklara fenomenet F

att ta fram ny kunskap som bidrar till en ökad förståelse av fenomenet F

att bidra till en sammanhängande teoribildning T om ett fenomen F

att utföra experiment E som kullkastar eller stöder T

att bedriva andra systematiska studier S, som tar fram icke-trivialt ny kunskap K om verklighetens egenskaper V

Även om vi alla söker sanningen (det allmänna temat) varje dag i en trivial mening (t ex när vi tittar på klockan, frågar en vän om denne vill följa med på bio etc), arbetar få av oss med att utveckla nya teorier, samla nya typer av data, osv. Det faktum att det finns en vag tematisk släktskap mellan två områden utesluter, som redan framhållits, inte närvaron av dramatiska skillnader. Alla människor är inte forskare.

Utvärderingens mest allmänna tema är:

att bedöma om X är bra eller dålig med avseende på kraven K.

Det förekommer också ofta, t ex när vi väljer tvättmedel. Men *mer specifikt* hittar man i typiska utvärderingar variationer som:

att bedöma om X har gett för företag, stat eller samhälle värdefulla resultat R

att bedöma om man inom företaget eller organisationen skall öka, minska eller

lägga ner satsningen av pengar P och resurser R på X i framtiden

Det är viktigt att hålla nivåerna isär. Utvärderingsinslag kan man finna i många sammanhang. Av detta följer dock inte att man har att göra med utvärderingar i den mer specifika bemärkelsen. I många fall är ju inte grundstoryn utvärderingens story.

Därmed kan man se att det är poänglöst att räkna två arbeten som utvärderingar bara därför att båda innehåller det utvärderande temat. Om det däremot fungerar som ett organiserande huvudtema (grundstory) i båda fallen, blir läget ett annat.

1.4. Nu utreder solen sitt blonda hår

För att komma åt utredandets tematik, kan man göra på olika sätt. Man kan studera hur ordet "utreda" används, och man kan se på etablerade exempel

på utredning. Ordboksdefinitioner är inte filosofiskt perfekta, men ger exempel på det vanliga språkbrukets karakteristiska varianter.

Det finns flera besläktade termer, som inte måste uppföra sig likadant i varje detalj: verbet "utreda", substantivet "utredning", substantivet "utredare". "Utredning" är därtill trippelt mångtydigt, då det kan åsyfta både personerna som utreder, processen de ingår i när de utreder och det slutresultat som de presenterar.

Östergrens *Nusvensk Ordbok* ger till "utreda" grundsynonymerna: "lösa upp håret — reda ut". Språkbruket blir snabbt metaforiskt: "Hur skall jag kunna reda ut mina intryck?" (från Hjalmar Söderberg.) Här tycks mig "reda ut" betyda "ordna så man kan få grepp om och förståelse av en situation." Det blir därmed också begripligt att man sägs utreda döds- och konkursbon. Man får också synonymerna: "reda, bringa reda i, utskilja, upplära, klargöra, ordna, förklara, ådagalägga, undersöka."

Verbet "utreda" har alltså vida användningsområden. Tom Sawyers moster utredde vem som stulit sylten i skafferiet. Polismän utreder svårare brott än så. Jonathan Swift utredde i *A Modest Proposal* (1729) hur man skulle kunna lösa de sociala problemen på Irland med överbefolkning och svält. Hans bittra förslag gick ut på att man skulle äta upp överskottet av barn. Verket är förstås en politisk satir, i mycket också en parodi på en statlig utredning.

Här finns gemensamma element såsom: efterforskning, undersökning, sammanställande av uppgifter, bedömningar av sannolikheter, slutsatsdragande och förklaring. Vad som är specifikt i detta är i förstone inte helt lätt att urskilja. Inslag av dessa typer finns ju såväl i vardagslivet som i grundforskningen.

Klassiska definitioner kan vara för vida (inkludera för mycket) eller för trånga (utesluta något som borde varit med). Och de definitioner som ges av vad en utredning är, är vanligen för vida. Lundahl och Skärvad (1982) säger: "En utredning handlar om att samla in, systematisera, analysera och eventuellt utveckla kunskap." (s 10. Jfr Wilhelmsen 1984, s 3, och Nilstun 1986, kap 3.)

I denna vida bemärkelse står det klart att en stor del av Sverige tycks ägna sig åt utredning varje dag. (Se Lundahl och Skärvad a a, s 9.) Likväl kallas vi inte alla för utredare. Man bör kanske försöka skilja på en vid kategori av något som i en litet lös mening kan kallas utredande verksamhet, och utredning i en mer speciell bemärkelse. Vad slags tematik utmärker det senare?

Här ger Östergren två exempel ur dagspress: "U-e vill avskaffa civilförsvarsstyrelsen." "En statlig u-e väntas — föreslå att —."

I de senare fallen utmynnar utredandet tydligen i att man ger någon (politisk) handlingsrekommendation, ofta kallat förslag. Detta beslutsförberedande inslag verkar, när man tänker efter, karakteristiskt. De flesta statliga s k utredningar faller ju in i detta mönster, t ex *U68 Högskolan* (1973), *Närförläggning av kärnkraftverk* (1974), *Dödsbegreppet* (1984) och *Transplantation* (1989).

Ett annat centralt tema i utredningar har att göra med förekomsten av en beställare med ett starkt praktiskt intresse av den beställda rekommendationen. Beställaren är ofta stat eller kommun, men kan lika gärna vara ett företag som beställer en ekonomisk utredning av en konsult. Beställaren finansierar utredningsverksamheten, och ger karakteristiskt också uppdragsdirektiv.

Exempelvis ålades författarna av U68 bland annat att ta ställning till "om och i vilken utsträckning decentraliserad eftergymnasial utbildning bör (!) anknyta till näringslivets struktur — och därmed efterfrågan på arbetskraft — i regionen." (s 684.) Och den norska utredningen om grundforskningens villkor i Norge (NOU 1981:46) uppmanar "Utvalget" att "vurdere grunnforskningens verdi som kulturgode." (s 7.)

Det lilla ordet "bör" avslöjar att utredarna ställdes inför normativa "praktiska" frågor. För övrigt är det inte alltid *ett* problem som utredarna ställs inför. Statliga utredningar kan vara svepande, och ett huvudproblem som "Hur skall framtidens högskola se ut?" kan dölja rader av underproblem, vars relation till varandra mest består i att de har att göra med planeringen av samma sektor av samhället. Utredningen kan därmed utmynna i en hel lista av praktiska förslag, vars brist på systematisk relation och praktisk-politiska fokusering röjer att vi inte har att göra med en forskningsrapport.

Bland utredandets teman finns således:

- X syftar till att ta fram beslutsunderlag och förslag till handling inom ett område
- X utförs på uppdrag av en beslutsfattare, som finansierar arbetet och avlönar utredaren, och som gett ett uppdrag med vissa direktiv
- X utmynnar i handlingsrekommendation(er), som är svar på beställarens frågor

Medan man i vetenskapliga sammanhang gör prognoser i syfte att testa teorier eller utforska deras begränsningar, gör man i utredningssammanhang rimlighetsprognoser för att få underlag för beslut om åtgärder.

Normala utredningar har alltså inte ambitionen att bidra till forskningen. De hämtar kanske expertkunskap från vetenskapliga traditioner, men de tillkommer inte odelat inom en vetenskaplig tradition. Det är samhällets eller företagets behov, som definierar problemet, inte forskningsfrontens

behov. Utredningar tycks knappast heller generera egna kunskapstraditioner. Så:

Syftet med X är inte att bidra till en forskningstradition, utan att fylla ett praktiskt syfte i planering av statsärenden eller företagsärenden.

En skillnad ligger som en konsekvens av beställar temat också i målgruppen:

För vetenskap är primära målgruppen andra forskare inom samma disciplin.
För utredare är primära målgruppen beslutsfattare i förvaltning eller näringsliv.

Detta är det vanliga, men en absolut bundenhet föreligger inte. Man kunde ju tänka sig att forskare för att höja produktiviteten anställde utredare, som utredde vissa problem av betydelse för forskningens väl och ve. De kunde till exempel sammanställa analyser av forskningslägen och forskningsbehov, hjälpa till med litteraturoversikter mm. En sådan utredare skulle ha forskare som målgrupp, men också som beställare.

Terminologierna kan skifta på förvirrande sätt i olika traditioner. Det framlagda materialet kallas ofta för "betänkande" i förvaltningspråkbruk. En annan term är "beredning". Enligt Söderlind och Petersson (1986) är "bereda" en äldre term för "utreda" (s 275). Man kan också se beredning som allt som ingår i ett beslutsärendes förberedande, och utredningen som en del av denna beredning. (Axelsson 1985, s 28-40.) Den som utreder kan kallas "utredare" men också "handläggare" (a a, s 36) För övrigt behandlar statsvetarna Söderlind och Petersson utredningar under rubriken "kommittéväsendet". (s 47.)

Så när jag i det kommande talar om utredare åsyftar jag personer som i en formell mening har ett av dem själva accepterat utredningsuppdrag, som de också påbörjat eller fullföljt. Detta oavsett vad de sedan kallas inom den lokala tradition till vilken de socialt hör.

Det kan då verka som om jag använder förekomsten av en yttre beställare som ett nödvändigt och tillräckligt definatoriskt kriterium, vilket emellertid inte är fallet. Snarare är det här ett kriterium ungefär som blue notes i jazz. Mycken jazz har blue notes, men all jazz måste inte ha det. En människa kan naturligtvis självant på sig att göra en utredning, eller råka göra en utredning utan att tänka på att det är det han eller hon gör. Det jag snarare gör är att uppställa en hypotes att utredningar inom sektorsforskningen vanligen har en beställare, och att därefter avgränsa mig till en undergenre inom utredandet, som avgränsas av detta villkor.

Tydligast är detta när beställaren direkt i ord beställer en "utredning" eller ber någon "bereda ett ärende". Men det är inte orden som är avgörande, utan vad slags produkt som tillfredsställer de uttryckta behoven.

1.5. Beskrivning, analys och värdering

Beställaren vill ha en begriplig rapport, skriven med blick för väsentligheter och med en materialorganisation, som gör materialet användbart för något känt syfte (jfr Wilhelmsen 1984, s 3). Men en klagörande beskrivning är ofta också en förklaring (Regnéll 1982, kap 3). Därmed förutsätts normalt någon typ av helhetssyn, hypotesbakgrund, teoribildning. En sådan behöver inte vara strikt vetenskaplig. Det finns såväl teologiska, metafysiska, vardagsinriktade och politiska helhetssyner som de snävt vetenskapliga.

Beroende på uppdragets natur kan utredningen ha som syfte:

att beskriva (och värdera) en händelseutveckling, en problemsituation, ett faktoområde osv.

Men därutöver begär beställaren ofta också att man skall:

ange orsaker, förklara och förutsäga,
definiera, föreslå regler, nya definitioner (stipuleringar) mm.

Man kan enligt detta kriterium skilja på mer eller mindre *deskriptiva*, *explorativa* och *problemlösande* eller *stipulativa* utredningar.

Anta att en utredare arbetar med vetenskapliga idéer och resultat. De krav som ställs på utredarens kompetens blir härvidlag inte små. Häri ingår att utvärdera olika expertuppfattningars rimlighet och vilket stöd de har, och även att ge trovärdighetsbedömningar av experter. Man rör sig också hela tiden i ett genremässigt grannskap till utvärderingen av forskningsresultat. Det verkar rimligt att fordra lämplig vetenskaplig (real) kompetens i sådana sammanhang. Här tycks utredning alltså närma sig forskningen.

Utredandets karakteristiska relation till praktiskt handlande får emellertid andra konsekvenser. Utredaren har ofta i uppdrag att ta fram beslutsunderlag i frågor, där en samvetsgrann och metodisk forskare skulle föredra att tåga i brist på säker information. Eftersom praktiskt handlande ofta inte kan vänta på att forskarsamhället skall kämpa sig fram till consensus, nödgas utredaren allt oftare uttala sig i vetenskapligt olösta eller olösbara frågor, t ex kärnkraftsavfallens öde tiotusen år in i framtiden, själens tillstånd i och med döden, den totala samhällsutvecklingen m m.

Så till genren hör normalt:

att man går utöver det vetenskapligt vältestade (eller undersökningsbara)

Här närmar sig utredningen snarare det politiska beslutet.

Det värdemässiga innehållet i en utredning blir också ofta starkt, trots det torra språk som hör till genren. Man måste här erinra om det inom semantiken kända förhållandet att skenbart neutralt språk kan dölja starka partsinlageförhållanden. En beskrivning av verkligheten är på en gång faktaåtergivande och normativt laddad (t ex via urval och betoningar). Och ett praktiskt resonemang innehåller alltid både faktiska premisser och värdepremisser. Ur enbart faktapåståenden följer nämligen inte något normativt påstående. Man behöver minst en norm eller värdering för att kunna dra en normativ slutsats.

Exempelvis kan en utredare förvisso hävda att ett treglasfönster är mer energisnålt, varför folk *borde* föredra det. Här tycks ett faktapåstående direkt ge beslutsunderlag. Men ur det rena faktum att vissa fönster är energisnåla, vilket är en testbar hypotes om verkligheten, följer inte att folk *bör* föredra dem. För att den slutsatsen skall kunna dras, behöver man lägga till värderingsmässiga antaganden. Exempel på sådana är: *Man bör spara energi. Det är rationellt att vilja minska sina bostadskostnader*, osv. Sådana normer bör lyftas fram för en intressant vardagsfilosofisk diskussion, snarare än tyst förutsättas.

I värdesammanhanget verkar det särskilt lätt att göra i denna mening omedvetna förutsättningar. Dessa blir ofta inte riktigt synliga förrän man börjat ompröva sin utopi. En serie idéer och värderingar som legat bakom mycket av svensk samhällsplanering i olika sektorer diskuteras intressant i Hirdmans studie av välfärdspolitikens idévärld (1989).

Dessutom måste i underlaget för ett bra beslut ingå ett flertal faktaantaganden — är sådana fönster behagliga att använda, är de rimligt billiga jämfört med konkurrerande alternativ, bevarar de sina egenskaper under tillräckligt lång tid? På det deskriptiva planet riskerar vi också att göra antaganden som aldrig rationellt bevisats, utan snarare etablerats genom historiska traditioner (innötning via vana).

Det subjektivt-partiska inslaget behöver inte föreligga som medveten vinkling. Snarare torde det vara så att våra perspektiv normalt är partiska, betingade som de är av vår personliga erfarenhet. Vår kunskap om andra människor, liksom annan "common sense" faller till stor del inom det Polanyi (1958 et al) kallat "tyst kunskap". Den är inte helt oåtkomlig, men den ligger utanför vår uppmärksamhets normala fokus. Detta gör den svår-fångad, nästan osynlig.

En utredning kan förstås vara ganska neutral, som när den bara redovisar känd statistik om ett företags lönsamhet. Men det torde vara svårare att vara neutral i denna mening, om man uppmanas att ta ställning i kontroversiella samhällsfrågor eller frågor om ett företags utvecklingsmöjligh-

heter. Valet av experter som skall konsulteras kan i hög grad styra det slutliga ställningstagandet, som alla vet. Kraven på integritet måste därmed ställas högt både hos experterna och bland dem som väljer ut experterna, såvida man inte med 'utredning' menar en verksamhet där man främst strävar att motivera redan fattade beslut.

Vad gäller bedömningen av orsakshypoteser och prognoser bör kriterierna i princip vara desamma som i vilket annat sakligt sammanhang som helst. Nödvändigheten av att säga något handlingsmässigt relevant på forskningsmässigt jungfrulig mark innebär dock att kriterierna torde luckras upp i praktiken jämfört med gängse akademisk forskning. Kvalitetskriterierna riskerar att bli mer (direkt eller indirekt) politiska.

Utredningar vädjar (i högre grad än forskning) till social consensus, politiska uppfattningar och praktisk common sense.

Behovet av social consensus och (i vid mening) politisk belysning framgår också av att utredningar ofta sänds ut på remiss. Det gör man inte med forskningsrapporter, som i stället publiceras och granskas på ett sätt som är mer informellt, men kanske därför också effektivare. Konkurrensen i den vetenskapliga världen är en oerhört viktig faktor. För att uppnå hög kvalitet, bör utredningar utsättas för granskning och öppen debatt hos berörda parter.

1.6. Trivialitet och teoretisk nyhet

Kravet på att forskning skall bidra till en teoretisk utveckling, leder till ett krav på icke-trivialitet. I sin tur är det lätt hänt att man vänder på resonemanget och hävdar att forskningsrapporter som man upplever som triviala snarare är utredningar.

Är de det? Avgränsningsproblematiken är intressant. Gärna överdrivs forskningens nydanande prägel, eftersom man helst och gladast erinrar om de stora pionjärerna och revolutionerna. Men hur många forskare är en ny Galilei? Om man — utan namns nämnande — erinrar sig en serie akademiska rutinavhandlingar, som inventerar problemområden, strukturerar dem och utvärderar dem, kan man slås av en likhet mellan dem och mer kvalificerade utredningar. Det är inte alla avhandlingar som har ambitionen att föra teoribildningen vidare inom en disciplin. Målet är snarare att visa att man lärt sig ett hantverk, där olika former av utredande ingår (litteratursökning, datainsamling). Reformeringen inom avhandlingsområdet på sjuttioalet bidrog också till detta, genom att tona ner kraven på teoretiskt nydanande i syfte att påskynda examinationen av forskare.

Typiska skillnader har redan nämnts: utredningens uppdragskaraktär, dess ofta praktiska slutsatser och behovet av att gå utöver det vetenskapligt prövbara.

Så det följer inte av vissa likheter att en utredande avhandling *är* en utredning. Genrerna är trots allt olika: Avhandlingsförfattaren vill väl karakteristiskt se över ett kunskapsområde för att visa sin skicklighet och orientering på området, medan utredaren karakteristiskt vill förbereda ett eller flera praktiska beslut och strävar att visa sin skicklighet i detta. Men även om det inte följer att utredningslik forskning är utredning, förhindrar detta inte att det finns mycken utredningslik forskning. I ljuset av detta verkar det problematiskt att förhindra vissa människor att kalla sig forskare, enbart för att de är utredare.

Frågan om triviala avhandlingars utredningskaraktär återkommer ibland. Ibland har detta kombinerats med attacker på s k trivial (sektors)-forskning. Detta hände i samband med Linn 1985, en rapport om toalettstädning, som också lades fram som doktorsavhandling.

Här finns det en risk att man förväxlar två innebörder av trivial:

1. trivial = vardagsnära, mänskligt nära;
2. trivial = inte ny.

I betydelsen 1 är toalettstädningsforskning mer trivial än forskning på elektromagnetismens natur, svartakropparproblemet, universums uppkomst eller till och med orsakerna till franska revolutionen.

Men detta utesluter inte att nya och intressanta upptäckter kan göras inom området. Det som är trivialt i betydelsen 1, måste inte vara det i betydelsen 2. Nya upptäckter kan göras inom ett vardagsnära område och med användande av ganska vardagsnära metoder. En vardagligt väletablerad föreställning om design och arbetsställningar kanske kullkastas. För *berörda* människor, toalettdesigners och städare, kan resultatet radikalt förändra daglig praxis. För medicinska bedömare kan ett byte av paradigm aktualiseras. I stället för att betrakta ryggproblem som symptom på livsångest, kanske man börjar betrakta livsångest som ett symptom på ryggproblem som i sin tur bottnar i dåliga arbetsställningar. Trivialt är det inte, när man ser det så.

Mycken annan forskning gör inledningsvis ett kuriöst intryck. Tag till exempel barnspråksforskning, som bland annat studerar barns babbel och interaktion med föräldrarna vid tidig ålder. I materialet ingår många ljudband och videoband med babblande barn. Som område är detta oerhört vardagsnära och trivialt, men vi måste inse att vi inom många vardagsnära områden vet oerhört litet därför att vi inte ägnat oss åt systematiska iakttagelser.

Någon historiker kan vidare finna det meningsfullt att forska i hur man bytte blöjor på sjuttonhundratalet, för det kan ge intressanta infallsvinklar på livsstilar och livsvillkor. Men det *låter* rätt trivialt. Aktuell arkitekturforskningens prägel har på sistone bland annat handlat om människors psykologiska reaktioner på olika kontorsbelysningar. Är byte av lysrör trivialt? I en mening: Givetvis. I en annan: Inte alls! Jag erinrar mig plötsligt en pressnotis om en forskare som disputerat på stekning av köttbullar (om jag minns rätt), och jag minns inte att detta gav upphov till någon hetsig debatt. Det handlade bland annat om hur man eliminerar carcinogena biprodukter. Kan man bli professor i stekning?

Eftersom vetenskapliga debatter gärna får en prägel av revirstrid och kamp om resurser, liksom en prägel av ideologisk kamp om hur discipliner skall policybestämmas, behöver man kanske inte alltid ta så hårt på de hårda omdömen som ibland ges när område ställs mot område, utan se dem som inslag i en darwinistisk kamp om livsutrymmet. Emellertid är det viktigt att de teoretiska argument som ges är sunda. Det är skillnad på att bedöma ett *forskningsområdes* trivialitet och den eventuella trivialitet hos en *insats* inom ett forskningsområde. Det senare handlar om nyhetsvärdet hos arbetet relativt vad som är bekant inom området.

Man kan naturligtvis argumentera för att ett område är viktigare än ett annat. Men intrycket av trivialitet är inget bra sådant argument.

Kraven på nyhet bör ställas på ett annat sätt inom utredningarnas värld än inom forskningen. Utredningar syftar inte normalt till att föra forskningen per se vidare. Men detta ger dem ingen automatisk licens att inte säga något nytt till sin avsedda läsekrets. Det innebär snarare att de normalt har en annan målgrupp än renodlade forskningsrapporter.

1.7. Grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete

Jag har nu skisserat en serie kontraster utifrån en viss tematik för forskning, som är förhållandevis vanlig som idealbild. Men det finns problem. Det innebär inte att jag underkänner det jag sagt. Men det innebär att det måste föras med tillägg och nyanseringar. Det terminologiska problemet, vem som är forskare, måste också kommenteras.

Den vanliga idealbild för forskning jag tematiserat, är traditionell och abstraherad från kända revolutionerande forskningsinsatser av Galilei, Einstein, Darwin. Genom dessa insatser förändrades den professionella världsbilden och även vardagsmänniskans världsbild påverkades djupt. Grundintresset var teoretiskt, snarare än dikterat av praktiska behov som

energinsnåla eller psykologiskt angenäma byggnader, medicinskt användbara dödsriterier, etc. Men det finns forskning, som befinner sig ganska långt från den här idealbilden, forskning som ändå behövs.

Det är, närmare betänkt, ganska lätt att skilja en typisk utredare från en typisk grundforskare av teoretisk eller experimentell inriktning. Men det svåra avgränsningsproblem man har inom sektorsforskningen handlar ju om huruvida man kan skilja på tillämpade forskare, de som sysslar med utvecklingsarbete och utredare inom sektorsforskningens värld. Detta blir i en del fall svårare.

Inom en tillämpad och styrd forskningsverksamhet som sektorsforskningen befinner man sig genremässigt eller tematiskt — redan via beställarrelationen — betydligt närmare utredargenren än man gör inom den utpräglade grundforskningen. I den mån forskningsuppgiften bestäms av sociala mål och problem, föreligger en diktering, som påminner om direktiven i statliga utredningar. Råden beställer av forskarna genom att ange prioriterade områden och problem, vilket är avsett att stimulera forskarna att komma in med bra projektansökningar inom dessa områden. Ofta får forskarna en tydlig anvisning om hur deras problemval skall se ut för att medel skall beviljas ett givet år.

Sektorsforskningen är därtill en kunskapssökande organism (systemet), som behöver ett flertal olika komponenter för att fungera. I så fall verkar det en smula orättvist att endast ge några celler inom denna organism statusen av forskare.

Tendensen att döpa vetenskapligt inriktade utvecklingsarbetare till forskare är redan så utbredd att den är svår att hejda. Exempelvis räknas utvecklandet av nya mediciner inom läkemedelsföretag och på sjukhus som medicinsk forskning, snarare än som utvecklingsarbete av droger. Det blir också allt vanligare att företag i olika branscher håller sig med "forskare", vilket i en del fall kan bero på att sedan länge befintligt utvecklingsarbete honorärt omdöpts till "forskning" för att höja både yrkesutövarnas och företagens status.

Å andra sidan sett vill jag heller inte själv fördöma varje utsträckning av termen forskare. Tekniskt utvecklingsarbete kan vara mycket innovativt, till exempel leda till konstruktionen av ny mätutrustning. Förekomsten av en sådan kan i sin tur leda till upptäckter, som stimulerar grundforskningen. (Jfr med konstruktionen av teleskopet inom astronomin.) Det tekniska utvecklingsarbetet är en viktig del av den produktiva helheten, även om dess resultat inte alltid är dramatiskt innovativa. Även en gradvis förfining av det befintliga kan på sikt ge stora möjligheter. (En hifi-högtalare idag

bygger på principer som var allmänt kända för femtio år sedan eller mer. Men dagens högtalare låter förvisso bättre än gårdagens.)

Och varför skulle inte vissa utredare kunna ha en produktiv och essentiell funktion inom forskarsamhället? För att vidga min genrebestämning av *forskning* gör jag därmed följande tematiska tillägg till dess repertoar:

att bedriva kvalificerat utvecklingsarbete inom en vetenskapligt-teknologiskt mål-orienterad organisation.

Organisationen kan förstås vara formell eller informell, som t ex en institution eller en löst fungerande intressesammanslutning.

I och för sig verkar det orimligt att alla inom en forskningsverksamhet skulle kallas forskare. En del är och förblir vaktmästare, sekreterare och annat som är viktigt för organisationen men som saknar forskningsanknytning. Alla utredare behöver inte antas arbeta med forskningsrelaterade uppgifter. Men en del kanske gör det? Förslaget är snarare att *alla som signifikant bidrar till kunskapsutvecklandet inom en på vetenskapliga idéer grundad organisation skulle få status av forskare*. En del utredare som assisterar dem som idag kallas forskare, skulle därmed också kunna räknas som forskare. Jag kan till exempel tänka mig en utredare som vid en inventering upptäcker ett olöst problem, påpekar att problemet är olöst för en forskare som därmed får en impuls till ett nytt projekt. En sådan utredare har bidragit på ett mycket signifikant sätt.

Men det innebär inte att differentieringsproblemet försvunnit. Det återuppstår i en ny form. I stället för att skilja på forskare, som därmed antas vara högt kvalificerade, och icke-forskare, som därmed automatiskt saknar forskningskvalifikationer, får man snarare skilja på olika kategorier och kompetensnivåer inom forskningen. Något som för övrigt även det skulle anknyta till och bygga vidare på den dagsaktuella idén om en personlig realkompetensbedömning vid t ex lönesättning.

Det verkar också rimligare, när man bedömer individerna, att se till vilket arbete de utför, och vad för personlig kompetens deras insats röjer och hur nödvändiga de är för det kunskapssökande systemet, än att se på deras formella kategoritillhörighet. Alla docenter är inte likvärda heller. Vi nödgas inse att termen "forskare" bör användas på ett ganska neutralt sätt, utan att nödvändigtvis implicera ett stort beröm åt bäraren.

I så fall blir heller inte den verbala statusvinsten orealistiskt hög ifall några ytterligare kommer att gälla som forskare. Det är ett viktigt semantiskt teorem: Att när en terms applikationsområde vidgas, så tunnans dess betydelse normalt ut.

2. Den goda utredningen

När väl utredningens tematik är rimligt bestämd, kan man börja fundera över vilka krav en god utredningsrapport bör uppfylla. Kraven kan a priori förmodas bli delvis desamma som för en forskningsrapport. Exempelvis bör, kan man tycka, såväl forskningsrapporter som utredningsrapporter vara begripliga, relevanta och testbara. Å andra sidan kan det dyka upp skillnader när det allmänna temat konkretiseras.

I det följande skall jag diskutera och uppställa ett antal kvalitetskrav. Som en utgångspunkt finns den kriterielista på den goda forskningsrapporten som uppställts av Nilstun (1986), även om jag modifierar den och utvecklar den på skilda sätt. Samtidigt tillkommer andra nyheter, som betingas bland annat av att den typiska utredningen har en annan målgrupp och andra intentioner än den typiska forskningsrapporten. Jag organiserar diskussionen under några huvudrubriker: *kommunikativ kvalitet, adekvans, relevans, intressevärde, samt etik.*

2.1. Kommunikativ kvalitet

Hos Nilstun (a a, avsnitt 3) är begriplighetskravet ett krav som handlar om att *forskningsrapportens oförklarade uttryck bör vara omedelbart tillgängliga för målgrupperna.*

Hur skall målgruppen bestämmas? Här ingår naturligtvis rapportens beställare, men det verkar också rimligt att andra skall kunna ta ställning till den. Vad gäller samhällsplanering är det ett demokratiskt krav att medborgarna och deras representanter skall ha en chans att ta ställning till olika förslag. Bredden i den tänkta målgruppen bestäms härmed, som jag ser det, av hur många som berörs direkt eller indirekt av utredningsrapportens slutsatser.

Enligt Nilstuns kravformulering är det fel att använda för den avsedde mottagaren obegriplig fackjargong. Samtidigt innehåller begriplighetstanken andra aspekter, som har att göra med såväl tankeskärpa som pedagogisk förmåga. Man kan vara svårbegriplig eftersom det dunkelt sagda (med Tegnér) ibland är det dunkelt tänkta. Eller för att man av något skäl missar att klargöra något väsentligt. Om man förklarar något med hjälp av liknelser och metaforer bör de t ex vara valda så att det är rimligt att tro att de kommer att verka klargörande.

Nilstun har också ett krav på *precision*. Backman (1985, s 22) skiljer på *kommunikativ* och *logisk* precision, där Nilstuns krav svarar mot det förra. Backmans begrepp logisk precision är detsamma som avsaknad av vaghet.

Nilstuns kommunikativa krav innebär att man bör skriva så att målgruppen rimligen kan antas förstå vad man säger på det sätt man avsett det. Fler-tydigheter bör inte förekomma. Författaren bär ett delansvar för vad som händer i läsarens medvetande.

Ett generellt kommunikativt kvalitetskrav kan då formuleras:

U bör vara avfattad så att den rimligen kan rätt och lätt begripas av målgruppen, med avseende såväl på val av terminologi som presentationsform och klargörande av tankeinnehållet.

Såvitt jag kan se är detta ett så allmänt krav att det bör uppfyllas av alla rapporter över huvud taget. Inom konstens värld är kravet mer kontroversiellt. (Jfr Frans G Bengtsson med James Joyce, t ex.)

2.2. Adekvans

Sanning och riktighet är viktiga ideal. Men ofta svåra att uppnå. I brist på (bevisad) sanning, får vi ofta nöja oss med att göra trovärdighetsbedömningar.

Nilstun (a a, avsnitt 5) anser att en trovärdig rapport skall vara underbyggd av relevanta och hållbara argument. Det kan påpekas att argumenten för en faktahypotes och för ett normativt påstående kommer att se olika ut. En faktahypotes bestyrks av olika data (tex från experiment), medan den som argumenterar för en värdering kan åberopa lyckokonsekvenser eller sträva att förankra den i någon (förment) allmänmänsklig intuition. Det faktum att värderingsfrågor inte kan lösas experimentellt, innebär inte att man inte kan argumentera rationellt i värderingsfrågor.

Utöver att en rapport bör ha stöd, kan man tillägga att den bör ha inventerat olika alternativ. Vad gäller en utredning är detta krav särskilt viktigt, eftersom det som sägs normalt skall kulminera i en rekommendation. Att en rekommendation (eller hypotes) har stöd, innebär inte att andra rekommendationer (eller hypoteser) saknar stöd. De kan tvärtom ha ännu bättre stöd.

Testbarhet innebär hos Karl Popper (1959) *falsifierbarhet i princip*. Häri görs i själva verket flera förutsättningar. Det som sägs bör inte vara en ren tautologi — att säga något om den faktiska verkligheten implicerar att man tar någon risk att missta sig. En annan förutsättning har att göra med det viktiga i att det förs en kritisk diskussion.

Nilstun formulerar kravet på testbarhet så att rapportens teser skall vara möjliga att ifrågasätta. Detta innebär också att rapportförfattaren skall ge underlag för kritik, även om han inte är självkritisk. I detta krav på test-

barhet ingår en tydlig redovisning av åberopat material, utnyttjade källor och alternativa slutsatser. (Vad gäller det senare, se även Söderlind och Petersson, s 49).

Men Nilstun tillfogar ett krav på självkritiskhet: Det bör vara klargjort under vilka omständigheter författaren skulle ompröva eller överge sina egna slutsatser.

Detta senare innebär i realiteten ett krav på rapportförfattaren att vara sin egen värste kritiker. Även om det kan verka ostrategiskt att ge ammunition åt sina fiender, är tanken att sanningsmålet bäst tjänas av en hård kritik. Utredaren likställs här hellre med en ärlig forskare än en machiavellisk politiker. Jag kan mycket väl tänka mig att utredningsvärlden skulle kunna reformeras i positiv riktning, om alla utredningar innehöll en lista över saker, som skulle få utredarna att välja en annan slutsats än de faktiskt gjort.

Även om allt man säger är sant, så kan man ändå luras (se Ryding 1971). Detta kan lätt ske genom att man utelämnar sådan information, som strider mot den bild man vill förmedla. Man underlättar med lämpliga urval en spontan konstruktion i läsarens tankevärld, som saknar motsvarighet i verkligheten. Men detta är inte just i en saklig framställning. Nilstun formulerar detta som ett krav på att en forskningsrapport skall ge en rättvisande bild (a a, avsnitt 7). I detta ingår, förmodar jag, att man inte på detta vis bör gynna ett partsintresse.

Kravbilderna kan, särskilt tillämpad på utredningar, formuleras som följer:

U's slutsatser S bör vara underbyggda av hållbara argument, som ger S bättre stöd än kända alternativ till S. U bör därtill vara så utformad att den ger ett bra underlag för en kritisk granskning av dess slutsatser och rekommendationer. Kända alternativa slutsatser och synpunkter bör redovisas, och relevant och för slutsatserna avgörande information bör ej utelämnas. Utredarna bör redovisa när de skulle överge sina ståndpunkter. De argument som redovisas skall därtill vara de som gör att S i rapporten föredras framför alternativen.

I det sista ligger inbyggt ett krav på ärlighet: De argument som redovisas, skall vara de som faktiskt används. Ärlighetskravet motiveras av att vi inte kan begära av utredare att de skall tala sanning, medan vi däremot *kan* begära av dem att de inte skall (medvetet) ljuga.

2.3. Relevans

Begreppet relevans har vållat många filosofiska problem. Ordet används ibland även för att beteckna det jag föredrar att kalla *intressevärde* och behandla separat. Nilstun (a.a. avsnitt 8) presenterar t.ex. på forskningsrap-

porter ett relevanskrav som innebär att rapporten skall bidra till forskningen eller vara praktiskt tillämpbar.

Det första delkravet bortfaller i utredningssammanhanget, medan det andra har fog för sig, även om det inte bör kallas relevans. Tillämpbarhet är en följd av att andra krav är uppfyllda. En del av dessa är mer basala krav på relevans.

Relevansbegreppet diskuteras på ett uppslagsrikt sätt även av Eriksson (1986), som påpekar hur man ofta förväxlar begreppet 'relevant' med begreppet 'intressant'. Han skiljer närmast på 'logisk relevans' och 'samhällsrelevans'. Huvudidén i första fallet är att A är logiskt relevant för B om A ingår som premis i en slutledning som leder fram till B. Eftersom A kan ingå som en överflödig komponent i en slutledning, bör man i så fall fordra att A är nödvändigt för att slutledningen skall gå ihop. (Jag tror att Eriksson också menar detta.)

Med samhällsrelevans avser Eriksson att någonting bedöms som viktigt eller intressant för samhället eller samhällsplaneringen. Här skiljer han ut nyttoaspekter och etiska aspekter.

Att ställa ett krav på forskningen om samhällsrelevans innebär, som jag ser det, att man vill styra forskare mot att intressera sig för att lösa samhällets aktuella problem. Ett sådant krav kan vara såväl rimligt som orimligt beroende på hur hårt det tolkas och vilken disciplin eller vilket delområde man talar om. I utredningsfallet är ett sådant krav obehövt, eftersom utredaren i normalfallet inte själv formulerar sitt uppdrag. Utredningar har ofta samhällsanknytning, men jag inte inse att de måste ha det, lika litet som all forskning måste ha det.

1. Jag utgår alltså från *det logiska relevansbegreppet*. Enligt min intuition om relevansförhållanden är A relevant för B inte bara om A ger stöd åt B, utan även om A kullkastar B, eller minskar stödet åt B. I annat fall skulle all kritik automatiskt kunna avvisas som irrelevant.

I klassisk logik är ett påstående antingen sant eller falskt, bevisat eller obevisat, säkert eller osäkert. Att en eller flera premisser har påståendet som slutsats, innebär att *om premisserna är sanna, så är slutsatsen också med nödvändighet sann*. Detta är definitionen på deduktiv logik.

Frågan är emellertid hur ofta vi i praktiska sammanhang rör oss med något vi betraktar som så bindande bevis. Jag skulle tro att vi ofta är medvetna om att vi gör något annat. Vi bestämmer oss inte normalt för att handla därför att vi har en slutledning, där handlandet i fråga framstår som 100% nödvändigt. Vi tycker att handlandet skall framstå som välmotiverat, rimligt eller vettigt. Det kan vara så att alla våra premisser är sanna, men att slutsatsen ändå inte håller. Vi kan till exempel ha glömt bort något oerhört vä-

sentligt. Vi har ju sällan tillgång till alla relevanta data, utan tvingas extrapolera från dem vi har. Sådana slutsatser är induktiva.

Snarare än att se ståndpunkter eller handlingsbeslut som bevisat 100% riktiga, ackumulerar vi argument (belägg, indicier...) på ett sätt som snarare påminner om sannolikhetsteoretiska modeller. Påståenden är enligt en sannolikhetssyn belägna på en glidande skala från det helt omöjliga till det nödvändiga. Det omöjliga har värdet 0, och det nödvändiga har värdet 1, och mellan dem finns ett kontinuum av bråktal, som kan ligga mer eller mindre avlägset från noll.

Tanken är alltså att sannolikhetsmodellen i huvuddrag utöver statistisk sannolikhet, även kan belysa olika former av rimlighet. I etiska sammanhang kommer det att handla om *etisk rimlighet*, i praktiska sammanhang om *praktisk rimlighet*. Det finns i sista fallet en rimlighet med avseende på såväl *genomförande* som *resultat*. Kan man göra det? Får man i så fall det önskade resultatet? Och ofta är vi medvetna om att vi inte har en så fullständig uppsättning premisser, som vi skulle önska.

Argument för en ståndpunkt vilken som helst, A, bör som minimum etablera att A inte är omöjligt. Detta är ett svagt stöd. Många dumma handlingar och beslut är ju högst möjliga, tyvärr. Argumenten bör således föra A så nära som möjligt till den totala nödvändigheten, vilket är ett värde man i praktiken aldrig uppnår. En sådan modell förklarar bland annat vårt behov av att söka ackumulerat stöd för en position eller ett beslut.

Obs ett krav att ett argument skall ge stöd är egentligen ett krav att det skall ge signifikant stöd. Ett belägg som höjer upp oss från 0.5 till 0.51 eller sänker oss från 0.70 till 0.699 ger inget vidare värdefullt tillägg till diskussionen.

Vidare är det ett argument för en ståndpunkt, att andra kända ståndpunkter förefaller sämre.

Låt oss se vad detta innebär för relevanskravet. Anta att vi som ett politiskt förslag lanserar tanken om en ekonomisk bojkott av landet X. Minimikravet är att en sådan bojkott inte skall vara omöjlig. Utöver det begär vi att den skall ha en hög grad av möjlighet eller rimlighet. Som stöd för detta kan vi anföra saker som (a) att man i landet X förföljer minoriteter, (b) att man i landet X censurerar pressen, c) att man i landet X fängslar människor utan rättegång, d) att man i landet X torterar fängslade. Med a–d skulle man understödja tanken om bojkottens etiska rimlighet eller legitimitet.

I tanken om bojkott ingår dock i de flesta fall också att bojkotten skall ge resultat i form av förbättringar i landet X. Bojkotten skall tvinga regimen att bättra sig, eller rentav hjälpa till att störta den. Argument som visar att

bojkotten troligen skulle få sådana resultat, skulle understödja dess resultatmässiga legitimitet.

Som relevanta inlägg i en debatt om detta skulle vi, förmodligen, räkna alla ytterligare bidrag till listan a–d, som förstärkte slutsatsen. Men vi skulle också tvingas att som relevanta godkänna argument som försvagade vår bojkottes: t ex påståendet att landet X är involverat i humanitär verksamhet, eller att människor inom landet X samtliga är nöjda (utom några få samhällsfarliga personer). Vi måste ju erkänna påståenden som relevanta för att kunna argumentera emot dem. Är det inte relevanta kan de avfärdas med en axelryckning. Att man i landet X åt ost, skulle till ex empel vara irrelevant, eftersom det inte skulle ha någon betydelse varken för eller emot slutsatsen.

Andra relevanta argument skulle kunna handla om att bojkotter i allmänhet har låg allmän verkningsgrad, men också om varför just denna bojkott skulle kunna tänkas att bli lyckosam ändå. De kunde även visa på att alternativen till bojkott är sämre än denna. Däremot vore det irrelevant att börja tala om bluesens utveckling under tjugotalet i denna debatt. Inte för att det är ointressant i sig, utan för att sådan information varken stöder eller stjälpur någon av de diskuterade teserna. "Håll dig till ämnet!" blev förhoppningsvis kommentaren.

2. I andra fall kan det vara fråga om ett svagare relevansbegrepp än det diskuterade. Utredaren som skall utreda potatisens användningssätt i framtiden, kan inte i sin rapport med bevarad relevans leverera den i och för sig användbara eller för andra frågor relevanta beskrivningen av en värmepump. Den hör inte dit. Värmepumpar har ingen relevans när man talar om potatis, därför att a) värmepumpar inte är potatisar, och b) inte heller har någon intressant relation till potatisar. Låt oss kalla detta *områdesrelevans*.

3. Vidare har vi ett krav på att eventuella frågor skall ha fått relevanta svar. Jag tror att vi med detta menar att det som sägs som svar på frågan, också skall vara ett svar på frågan. Det behöver däremot inte vara riktigt för att vara ett svar på frågan. Eftersom frågor ställs utifrån intressen, innebär detta att kravet på relevans får något att göra med ett intressevärde i alla fall. Låt oss kalla detta *frågerelevans*.

Det är alltså inte så konstigt ifall relevans i en hel del människors språkbruk kommer att betyda saker som betydelsefull, intressant, värdefull, etc. Emellertid finns det en risk för att vi med "intressant" kommer att mena "bra". Därmed finns det också en risk att vi som irrelevant avfärdar allt vi inte gillar. Det finns då också en risk att ordet "samhällsrelevans" används för att ge en godkännandestämpel åt åsikter. Men ett argument mot en av mina favoritteser är givetvis relevant, även om jag inte gillar det.

Sammanfattningsvis har relevans här explicerats i termer av logisk relevans, i termer av områdestillhörighet och i termer av svar på frågor. Jag skall försöka sammanfatta huvudpunkterna som en serie krav på relevans.

Observera att inget kan vara i sig relevant, utan att det alltid är relevant för något. När vi säger att något A är relevant, utan att nämna något andra led B, kan detta förmodas vara tyst underförstått.

Logisk relevans. När U skall belysa ett påstående, bör U anföra sådana förhållanden som signifikant förstärker eller försvagar dettas rimlighet eller trovärdighet.

Områdesrelevans. Vid diskussion av ett område O, bör U hålla sig till förhållanden som hör till U, eller har en viktig relation till O.

Frågerelevans. U bör besvara ställda frågor, bidra till att besvara ställda frågor eller försöka förklara varför den funnit frågorna omöjliga att besvara.

Den sista klausulen motiveras av att det måste vara tillåtet att inte kunna svara på en fråga. Man bör däremot ha försökt och undersökt alla tillgängliga möjligheter för att ha gjort sig förtjänt av honorar eller ära.

Det kan tyckas att kraven på relevans är så basala att de blir ointressanta. De gäller inte bara utredningar utan allting. Och upptäcker vi inte med trivial omedelbarhet varje brott mot de här tre kraven? Ofta gör vi det, till exempel om någon börjar tala om antimateria på ett arkitekturseminarium. Det finns dock otäckt effektiva sätt att byta samtalsämne på utan att någon i publiken märker det. Ofta gör man det för att dölja en brist på argument. Reglerna förbjuder även sådana knep.

2.4. Intressevärde

Som redan påpekats menar vi med "relevant" ibland "intressant" och att det *angår* mig. Detta bör emellertid hellre kallas *intressevärde*, och är egentligen ett ytterligare krav.

Nyhetsvärdet är ett karakteristiskt intressevärde. Ett allmänt krav är:

Varje framställning bör ha något nytt att säga sin läsare.

Vad innebär det att något är nytt? Det innebär inte att det måste vara fråga om absoluta nyheter. Snarare är det bland annat ett etiskt krav, att inte belasta människor med saker att läsa, om detta inte kan förmodas säga dem något de inte redan tidigare visste eller tänkt på. Den som ger ut en antologi dikter av kända författare tar inte bara med de slagnummer som alla redan kan utantill. Man letar gärna fram några bra, men mer sällan omtryckta saker också. Det ligger alltså i varje informationsförmedlares egenintresse att inte framstå som oinformativ. Därmed förstås också i utredarens.

En viktig form av nyhet, som ibland glöms bort, handlar om återerinringens nyhet. Våra medvetanden bär på enorma informationsmängder, som sällan är särskilt tillgängliga. Vi vet mycket som vi inte använder, eller ser betydelsen av. Vi glömmet också ofta bort sådant vars betydelse vi insåg för några år sedan. Att aktualisera och påminna är därmed en viktig informationsfunktion, liksom att strukturera det redan kända och dra för målgruppen inte redan kända slutsatser av detsamma. (Jfr Halldén 1983, s 90.)

Man bör också skilja på *nya fakta* och *nya idéer*. Nya fakta är i en vid mening alla hittills inte kända fakta, som dock kan vara hur tråkiga som helst. Till exempel: Vilket grässtrå som kommer att växa upp först i min gräsmatta nästa år. Detta bör skiljas från fakta från tidigare okända områden — principiellt nya typer av fakta eller data och nya teoretiska idéer, två kategorier som betingar varandra, eftersom nya typer av fakta förutsätter nya begreppsbildningar.

Eftersom utredningar inte i normalfallet är forskningsinsatser, blir kravet att säga något nytt i relation till en forskningsfront inte viktigt. Däremot är det ett indicium på låg kvalitet att uppdragsgivaren inte får veta något, som denne inte redan vet. Vad detta innebär, är strängt taget att målgruppen för utredningar i normalfallet inte är forskare utan en bredare grupp av beslutsfattare som vetenskapligt sett är lekmän.

Men det räcker inte att ha något att säga. Detta är ett minimikrav. Man bör helst ha mycket att säga. Det som bidrar till att göra utredningen intressant är också det totala informationsvärdet. Detta förutsätter som jag ser det två saker, nämligen adekvat *bredd* och *djup*. (Det tänjbara ordet adekvat står som en dummy-term för att vi måste göra en intuitiv bedömning av hur mycket bredd och djup som behövs i ett givet läge.)

Låt oss som illustration tänka oss en fiktiv utredning vid namn PUT, Potatisutredningen. Dess uppgift var att inventera olika sätt att använda potatis på. Ju fler användningssätt PUT redovisar, desto större bredd har den. Till exempel kan man äta potatis, slåss med den, leka med den, osv.

Anta att PUT i stället oerhört detaljerat och precist redovisar ett enda recept för stekt potatis med gräslök. Detaljrikedomen och precisionen ger den ett stort djup, men nu med mycket ringa bredd.

I det här fallet verkar det rimligt att prioritera bredden, men att ändå ge så mycket information om de olika användningsområdena att alternativen inte blir substanslösa. Vad som behövs måste alltid bedömas efter situationens krav, då man ibland behöver mer bredd och mindre djup och ibland det omvända. Att göra en sådan bedömning ingår i utredarnas tolkning av sin uppgift. Bedömningen är delvis praktisk (vilken information behövs?) och delvis pedagogisk (vad vill man veta?).

U bör ha bredd och djup som är adekvata för uppdragsgivarens problematik.

2.5. Etik

Etiska krav är inte alltid lätta att avgränsa från andra. De smyger sig gärna in litet överallt som en sidodimension till den deskriptiva. Exempelvis har ett ärlighetskrav redan diskuterats, och det är egentligen ett etiskt krav (fast det också har en praktisk sida). Kravet på testbarhet har en etisk sida, osv.

För forskare handlar det etiska om att välja en bra uppgift, att utföra den väl, vilket innebär att utföra den utan kränkande av andras rättigheter, samt att redovisa den på ett bra sätt (t ex utan att sprida etiskt känsliga uppgifter till obehöriga).

På utredaren kan man ställa parallella om än inte identiska krav. Utredaren får sin uppgift förelagd via direktiv, men väljer å andra sidan om han vill åta sig den eller inte. Detta förutsätter en etisk prövning inför både sociala regler och det egna samvetet. Detta etiska ställningstagande har läsekretsen rätt att bli informerad om åtminstone i etiskt känsliga frågor. Vidare är det viktigt att redovisa uppdraget tydligt och hur man uppfattat det.

U bör redovisa sitt uppdrag, sin tolkning av det och en kritisk analys av dess logiska, empiriska och etiska rimlighet.

Ett praktiskt och även etiskt krav har att göra med *genomförbarhet*. Denna kan ju vara rent teknisk men också mänsklig, psykologisk och/eller normativ. Många förslag är tekniskt genomförbara men mänskligt orimliga. Andra förslag kan förstås vara mänskligt rimliga, men tekniskt ogenomförbara. Ett förslag kan därtill vara mänskligt rimligt i ett avseende, men orimligt i ett annat.

I vårt före detta radhusområde kom styrelsens utsedde utredare fram till att man skulle kunna sänka boendekostnaderna genom att inte lämna skötsel av grönytor på entreprenad utan ta hand om det själva. Detta var praktiskt genomförbart och verkade på många vis rimligt. Förslaget visade sig ändå ogenomförbart, då en majoritet av de boende hellre betalade högre avgift till samfälligheten än krattade löv kollektivt på lediga stunder. Det rimliga visade sig vara orimligt, i det att det stupade på att människor är som de är.

Planerare — och utredare är ofta planerare — kan i de bästa ambitioner lägga orimliga förslag. De tankar som låg bakom dagens förkättrade förortsområden föredrar många nog att inte bli påminta om idag. (Jfr med artikeln av Sidenbladh i *Scientific American*, sept 1965.) Problemet med utopier är ju bland annat att de gör oss förälskade och blinda.

Kravet är egentligen en utbyggnad av trovärdighetskravet tidigare, men förtjänar erfarenhetsmässigt en separat poängtering:

U bör ge goda skäl varför dess förslag är genomförbara såväl tekniskt som mänskligt (avseende både psykologiska reaktioner och etik).

Om man begrundar det inledande exemplet med Swifts bittra utrednings-satir *A Modest proposal* kan det visas att den uppfyller många av de tidigare kraven, men knappast det sista. Det är varken psykologiskt möjligt eller etiskt tillrådligt att anrätta mänskliga spädbarn.

Det grundläggande etiska kravet är:

U bör inte genom vare sig beskrivningar eller förslag kränka någons grundläggande rättigheter.

Det grundläggande moralfilosofiska problemet är sedan vem denne "någon" är? Människor, djur, grässtrån, bakterier? De som inte kan försvara sig, som djur, ofödda barn, nykoncipierade foster, senildementa eller psykotiska människor hamnar i ett gränsland av ifrågasatta rättigheter. Denna fråga kan dock inte lösas här. Rimligen bör dock utredaren ha samma moraluppfattning, som andra bör ha.

3. Sammanfattning

3.1. Utredandets tematik

'Utredning', 'utvärdering', 'forskning' bör ses som *genrer*, karakteriserade av typiska temagrupper (*tematik*), där samtliga temata inte behöver föreligga i varje enskilt fall. Genrer kan uppvisa en tendens till utveckling och förändring i takt med att kompetens, egna intressen och yttre villkor förändras. När man räknar något till en genre, kan man basera det på en historisk traditionstillhörighet eller på förekomsten av dominerande inslag ur en viss tematik.

Vetenskapen som genre försöker förklara olika fenomen, att ta fram ny kunskap som bidrar till en ökad förståelse av fenomenen, att bidra till en sammanhängande teoribildning T om ett fenomen F, att utföra experiment E som kullkastar eller stöder T, att bedriva andra systematiska studier S, som tar fram icke-trivialt ny kunskap K om verklighetens egenskaper V, eller att bedriva kvalificerat utvecklingsarbete inom en vetenskapligt målorienterad organisation. Målgruppen är primärt andra forskare inom samma disciplin.

Utvärderingen som genre syftar till att bedöma om X har gett för företag, stat eller samhälle värdefulla resultat R, och att bedöma om man inom företaget eller organisationen skall öka, minska eller lägga ner satsningen av pengar P och resurser R på X i framtiden. Målgrupp är beslutsfattare och de som berörs av besluten.

Utredningen som genre syftar till att ta fram beslutsunderlag och förslag till handlande inom ett område. Utredningar har en ganska formaliserad ram genom att de utförs på uppdrag av en beslutsfattare, som finansierar arbetet och ger ett uppdrag med vissa direktiv. Beroende på uppdragets natur brukar utredningen ha som syfte att inventera och beskriva en händelseutveckling, en problemsituation, ett faktaområde osv. Den skall också gärna ange orsaker, värdera, förklara och förutsäga, definiera, föreslå regler, nya definitioner mm. Detta förutsätter ofta att man går utöver det vetenskapligt vältestade (eller undersökningsbara). Utredningar vädjar i högre grad än den renodlade vetenskapen till social consensus, politiska uppfattningar och praktisk common sense. Utredningar blir lätt kontroversiella och spekulativa.

Utredningar eller utredande faser kan dessutom förekomma inom forskningssammanhang eller inom utvecklingsarbete.

Utvärderingar verkar normalt vara ett slags utredningar. Utredningar verkar också normalt ha olika utvärderande inslag, även om det inte är fråga om ett huvudtema, som motiverar att utredningen som helhet kallas utvärdering.

En forskningsrapport som inventerar och strukturerar snarare än tar fram ny kunskap och dessutom har en starkt praktisk relation till olika former av ekonomisk planering får genremässigt-tematiskt en prägel av utredning. Om rapporten dessutom är beställd i syfte att belysa planeringsproblem inom samhälle/näringsliv, är dess utredningskaraktär ännu tydligare. Man kan misstänka att en del rapporter av detta slag likväl kallas forskningsrapporter, på grund av den status ordet "forskning" på lösa grunder erhållit. Särskilt inom sektorsforskningen verkar identitetsproblem av detta slag vanliga. Även akademiska doktorsavhandlingar kan emellertid ha en stark prägel av utredning, och en del forskning är inventerande snarare än teoretiskt innovativ. Den kan vara värdefull ändå.

En rättvis lösning på identitetsproblemet verkar vara att kalla alla rimligt forskningsanknutna personer forskare, men att skilja på olika typer av forskare efter formell kompetens, faktisk kompetens och funktion. Det skulle också kunna vara ett sätt att höja den metodiska nivån och kraven på

en utredning inom sektorsforskningen. Samtidigt bör man vara skeptisk mot tendensen att glorifiera forskare t ex genom att framställa dem som ofelbara.

3.2. Kvalitetskrav

• *Kommunikativ kvalitet*

U bör vara avfattad så att den rimligen kan rätt och lätt begripas av målgruppen, med avseende såväl på val av terminologi som presentationsform och klargörande av tankeinnehållet.

• *Adekvans*

U's slutsatser S bör vara underbyggda av hållbara argument, som ger S bättre stöd än kända alternativ till S. U bör därtill vara så utformad att den ger ett bra underlag för en kritisk granskning av dess slutsatser och rekommendationer. Kända alternativa slutsatser och synpunkter bör redovisas, och relevant och för slutsatserna avgörande information bör ej utelämnas. Utredarna bör redovisa när de skulle överge sina ståndpunkter. De argument som redovisas skall därtill vara de som gör att S i rapporten föredras framför alternativen.

• *Relevans*

Logisk relevans. När U skall belysa ett påstående, bör U anföra sådana förhållanden som signifikant förstärker eller försvagar dettas rimlighet eller trovärdighet.

Områdesrelevans. Vid diskussion av ett område O, bör U hålla sig till förhållanden som hör till O, eller har en viktig relation till O.

Frågerelevans. U bör besvara ställda frågor, bidra till att besvara ställda frågor eller försöka förklara varför den funnit frågorna omöjliga att besvara.

• *Intressevärde*

Varje framställning bör ha något nytt att säga sin läsare.

U bör ha bredd och djup som är adekvata för uppdragsgivarens problematik.

• *Etik*

U bör redovisa sitt uppdrag, sin tolkning av det och en kritisk analys av dess logiska, empiriska och etiska rimlighet.

U bör ge goda skäl varför dess förslag är genomförbara såväl tekniskt som mänskligt (avseende både psykologiska reaktioner och etik).

U bör inte genom vore sig beskrivningar eller förslag kränka någons grundläggande rättigheter.

Referenser

Detta arbete är en omskriven version av en rapport beställd av BVN 1986. Det gör den möjligen till en vetenskapsteoretisk utredning. Den temateoretiska analysen har dock forskningskaraktär. För intressanta diskussioner, synpunkter och förslag tackar jag särskilt arkitekt Jan Eriksson och docent Tore Nilstun.

- Axelsson, N: *Utredningsteknik och processuella regler inom socialtjänsten*. Studentlitteratur, Lund 1985.
- Backman, J: *Att skriva och läsa vetenskapliga rapporter*. Studentlitteratur, Lund 1985.
- Byggnadsforskningen – en översyn och utvärdering*. Ds Bo 1982:2.
- Dödsbegreppet, Huvudbetänkande, Utredningen om dödsbegreppet*. SOU 1984:79.
- Emt, J & Hermerén, G (red): *Konst och filosofi, texter i estetik* (s 9-42). Studentlitteratur, Lund 1990.
- Eriksson, J: "Byggnadsforskningens samhällsrelevans". I Sollbe (red).
- Eriksson, J: "Två sätt att utvärdera forskning", *Arkitekturforskning* vol 2, nr 3, 1989.
- Grunnforskningens villkor i Norge*. NOU 1981:46.
- Halldén, S: *Behövs det förflutna? En bok om det gåtfulla vardagslivet*. Liber 1983.
- Hirdman, Y: *Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Carlssons, Stockholm 1989.
- Hospers, J: *An Introduction to Philosophical Analysis*. Routledge & Kegan Paul 1967.
- Kuhn, Th S: *The Structure of Scientific Revolutions*. (1 uppl. 1962.) 2 utökade uppl, University of Chicago Press 1970.
- Linn, G: *Badrum och städning*. BFR R103:1985.
- Lundahl, U & Skärvad, PO: *Utredningsmetodik för samhällsvetare och ekonomer*. Studentlitteratur, Lund 1982.
- Moore, G E: Se t ex kap om Moore i Wedberg *Filosofins historia* del 3.
- Mårtensson, B, Nilstun, T: *Praktisk vetenskapsteori*. Studentlitteratur, Lund 1988.
- Nilstun, T: "Vad är en bra forskningsrapport?" (Ingår i Mårtensson & Nilstun 1988.)
- Nyquist, O: "Sektorsforskningens kvalitet och nytta". I Sollbe (red).
- Närförläggning av kärnkraftverk*. SOU: 1974:86.
- Polanyi, M: *Personal Knowledge*. Routledge and Kegan Paul, London 1958.
- Popper, K: *The Logic of Scientific Discovery*. Hutchinson of London 1975.
- Regnéll, H: *Att beskriva och förklara*. Doxa 1982.
- Ryding, E: *Att luras utan att ljuga*. 2 rev uppl, Doxa 1980.
- Sidenbladh, G: "Stockholm: A Planned City". *Scientific American* sept 1965.
- Sollbe, B (red): *Vishets frukter*. SIB Gävle 1986.
- Swift, J: *A Modest Proposal* (1729 eller senare).
- Söderlind & Petersson: *Svensk förvaltningspolitik*. Diskurs, Uppsala 1986.
- Twain, M: *Tom Sawyer* (kap 1), övers av Gustav Sandgren, Tidens förlag 1975.
- U68, Högsolan*. SOU 1973:2.
- Wedberg, A: *Filosofins historia del 3, Från Bolzano till Wittgenstein*. Bonniers 1966.
- Wilhelmsen, A M: *Vetenskap och teknik i BFR-forskning*. BVNs skriftserie 1984:2.
- Wittgenstein, L: *Philosophical investigations*. Routledge and Kegan Paul 1953.
- Östergren, O: *Nusvensk ordbok*. Wahlström och Widstrand 1964-1968.

